

УДК 81'373.612.2

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2023.281364>Олена Турчак*

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕТАФОРИ В ЦИКЛІ ОПОВІДАНЬ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА «СТЕПОВА КАЗКА»

У статті здійснено комплексний аналіз метафор у циклі оповідань Григора Тютюнника «Степова казка». Метафори класифіковано за частиномовною належністю, за способом становлення та існування, за структурою. За способом становлення та існування в оповіданнях Г. Тютюнника функціонують усталені, індивідуально-авторські та концептуальні метафори, які утворюють змістову цілісність, а поєднання їх значень актуалізує образно-асоціативний план. З'ясовано особливості використання метафор та досліджено їхні зображально-виражальні можливості.

Ключові слова: дієслівна метафора, адвербіальна метафора, прикметникова метафора, іменникова метафора, фіксована метафора, індивідуально-авторська метафора, концептуальна метафора, проста метафора, складна метафора, розгорнута метафора.

Turchak Olena. Creative potential of metaphor in the cycle of stories by Hryhor Tiutiunyk «Steppe Tale».

The article presents a comprehensive analysis of metaphors in Hryhor Tiutiunyk's short story cycle «Steppe Tale». The classification of metaphors is considered according to the partial language affiliation, the way of formation and existence and the structure.

It was established that from the point of view of partial linguistic affiliation, verbal and adverbial metaphors are most often used. Adjective metaphors are used less often, noun metaphors are also not marked by frequency of use. Adverbial metaphors mostly complement verbal metaphors. Such an interaction between two types of metaphors is evidence that metaphor should be considered as a phenomenon of syntactic semantics, which makes it possible to trace the formation of metaphorical meaning within the context due to the successful combination of words.

According to the method of formation and existence, fixed, individually authored and conceptual metaphors function. Metaphors form a content integrity, and the combination of their meanings actualizes the figurative and associative plan.

From the point of view of structure, simple metaphors prevail, but complex ones are not inferior to them quantitatively. A simple metaphor is based on a simple comparison, i.e., the convergence of images is based on one feature. A complex metaphor describes a concept using a combination of images or primary metaphors.

A detailed metaphor deserves special attention, in which the carrier of the metaphorical image is a whole complex of associatively connected words. The text-creative role of the developed metaphor is most noticeable primarily in the linguistic design of the text, in its semantic expansion and in the realization of the pragmatic task of the text.

Peculiarities of the use of metaphors and their pictorial and expressive possibilities were also studied.

To achieve the goal and solve the tasks, the following methods were used: the method of analyzing scientific and theoretical sources, the method of contextual analysis, and the method of continuous sampling.

Keywords: verbal metaphor, adverbial metaphor, adjectival metaphor, noun metaphor, fixed metaphor, individual author's metaphor, conceptual metaphor, simple metaphor, complex metaphor, extended metaphor.

Постановка проблеми. Когорта шістдесятників посіла вагоме місце в українській літературі ще на зорі своєї творчості. Вона заявила про себе голосно не тільки майстерністю слова, а й важливістю та актуальністю порушених питань. Від моменту появи шістдесятиництва минуло більш як пів століття, але дослідження творчості митців цього періоду не припиняється. Це і є головний доказ невмирущості й сили слова.

* Олена Турчак, кандидат філологічних наук, доцент кафедри європейських і східних мов та перекладу Університету імені Альфреда Нобеля (Дніпро, Україна); e-mail: olena.turchak@duan.edu.ua.

Одним із видатних і неперевершених митців 60-х років ХХ ст. є Григорій Михайлович Тютюнник. «Живописець правди» – саме так назвав його Олесь Гончар. Цей вислів став візитівкою творчості Гр. Тютюнника. Двох слів достатньо, щоб зрозуміти й смисл творчості письменника, і сенс його буття.

Дослідження майстерності Гр. Тютюнника не вщухає. Про творчість митця написано багато, але здебільшого це статті літературознавчого характеру. Мова творів письменника майже не вивчалася (хоча й перебувала в полі зору науковців), незважаючи на свою яскравість і влучність.

Предметом нашого розгляду є цикл оповідань Григора Тютюнника «Степова казка», який відзначається багатством художніх засобів.

Актуальність розвідки полягає в дослідженні творчого потенціалу метафор «Степової казки», їхніх художньо-виражальних можливостей. Метафора є основою будь-якої казки, саме вона створює чарівний дивосвіт. Завдяки метафорі текст отримує образність, оскільки відбувається осмислення одного поняття через інше. Щоправда, Григорій Тютюнник використовує метафору не лише для того, аби прикрасити текст і зробити його насичено-змістовним, а й для вираження власного розуміння світу. Автор мислить метафорами, він демонструє свої погляди через метафору. За словами Дж. Лакоффа, метафора знаходить своє відображення не тільки в мовленні людини, а і в її мисленні та діях, вона є частиною її життя [Lakoff, Johnson 1980].

Аналіз останніх досліджень. Вивченню метафори присвячено багато досліджень. Деякі з них сягають глибокої давнини часів Арістотеля та Цицерона. Вислів Цицерона «немає тропи більш блискучого, що надає мові найбільшій кількості яскравих образів, ніж метафора» залишається актуальним і нині [Пустовіт 1976].

Метафори досліджують у різних стилях мови: публіцистичному, науковому, художньому (Х. Дацишин [Дацишин 2005], О. Дрібнюк [Дрібнюк 2011], І. Підгородецька [Підгородецька 2015]). Науковці вивчають різні підходи до визначення метафори, аналізують залежність метафори від контексту, враховуючи її план змісту та вираження, розробляють різні класифікації метафор. Вивченню метафори присвятили праці О. Балабан [Балабан 2018], С. Булик-Верхола, Ю. Теглівець [Булик-Верхола і Теглівець 2017], О. Вербицька [Вербицька 2002], Л. Довбня [Довбня 2003] та багато інших дослідників. Метафору на сьогодні прийнято розглядати з погляду семантичного, когнітивного, прагматичного підходу тощо.

Звісно, світ художньої літератури найбільш яскраво представлений метафорою, завдяки якій автори образно описують природу, дійових осіб, їхній реальний і духовний світ, буття загалом. Вивчення метафор у художньому тексті стало предметом студій таких мовознавців, як: Т. Єщенко [Єщенко 2001], Л. Кравець [Кравець 2012], Г. Панчук [Панчук 2015], Н. Слобода [Слобода 2011], Ю. Соколовська [Соколовська 2014]. Незважаючи на значну кількість наукових праць, прогалиною залишається відсутність досліджень метафор окремих авторів, зокрема у творах Григора Тютюнника, хоч і маємо статті Л. Демченко [Демченко 2005], В. Калашника [Калашник 1991], М. Франчук [Франчук 2020].

Мета статті – класифікувати метафори та дослідити їхні зображально-виражальні можливості в «Степовій казці» Григора Тютюнника (<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=595>).

Меті підпорядковані такі **завдання**: класифікувати метафори за частиномовною належністю, за способом становлення та існування, за

структурою; проаналізувати способи утворення метафор та засоби їхнього вираження; з'ясувати особливості використання метафор.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань було використано такі методи: метод аналізу науково-теоретичних джерел, метод контекстуального аналізу та метод суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу. Казка – це світ чарівності, дивовижжя, чогось незвіданого, неземного, що зберігає таємничість і загадковість.

«Степова казка» Григора Тютюнника не виняток. Автор зумів оживити та олюднити світ звичайних речей. Він помітив те, на що ніхто раніше не звертав уваги. За допомогою казки письменник зумів м'яко, легко й ненав'язливо показати, що відбувається навколо нас, як живе чарівний світ природи, який потребує нашого захисту й розуміння. Г. Тютюнник описав ніби загальновідомі, на перший погляд, речі, але вони в письменника зазвучали по-новому. Автор зробив світ природи помітним, видимим, зрозумілим. Точність і влучність сказаного досягається в Григора Тютюнника досконалістю дібраних метафор. Метафора є одним із найбільш продуктивних засобів опису, який передає авторське бачення та розуміння світу природи. Завдяки метафорі природа оживає та емоційно насичується.

Метафори в «Степовій казці» можна класифікувати за різними критеріями: за частиномовною належністю, за способом становлення та існування, за структурою.

За частиномовною належністю виокремлюють дієслівні, адвербіальні, прикметникові, іменникові метафори.

Найпродуктивнішим типом метафор є дієслівні – це сполучення, у яких один із членів виражений дієсловом, ужитим із переносним значенням. Переносність виникає через порушення смислового зв'язку: дія, що є типовою для одних понять, починає характеризувати рухи, властиві інших понять. У «Степовій казці» провідною є персоніфікована метафора. Усі представники тваринного світу: Павук, Кріт, Їжак, мурахи, – поводяться як люди. Вони спілкуються, конфліктують, залагоджують свої сварки, приходять до консенсусу. Переважно для утворення таких метафор Григор Тютюнник використовує дієслова, які в прямому значенні характеризували б дії людини, а в переносному – «олюднюють» тварини. Зазвичай у таких словосполученнях метафоризатором (тобто словом, що виконує роль головного) є дієслово, а номінантом – іменник. Дієслівні метафори використовуються не тільки для того, аби продемонструвати рух, зміну подій, а й для опису психологічного стану персонажів. Вони переконують, що тварини теж становлять окремий світ, напр.:

– Павук: *Павук зрадів; спитав Павук; Павук здивувався; озвався Павук; мовив Павук; заторохтів Павук; погодився Павук; кожен павук по-своєму думає;*

– Кріт (підземельник): *сказав підземельник, прислухався; подумав підземельник; підземельник повеселішав; підземельник найжачився і гукнув; зітхнув Кріт; Кріт розсердитися не посмів; Кріт посміхнувся і додав; одказав Кріт; образився Кріт; буркнув Кріт; Кріт втомився й сів; засміявся Кріт; Кріт мовчав; почався Кріт; Кріт побоюється; вигукнув Кріт; похнюпився Кріт; крикнув Кріт;*

– Їжак: *вигукнув Їжак; сказав Їжак; промовив Їжак; крикнув Їжак; одшепнув Їжак; Їжак хрокнув; Їжак покинував і казав; образився Їжак; злякався Їжак; зрадів Їжак; Їжак зіщулився;*

– мурахи: *Мурашиний ватаг питає; Мураха-солдат гукнув; мурахи лоскотали; куняють Мурахи-вартові.*

Олюднюється не тільки казковий світ персонажів-дійових осіб «Степової казки» (Павук, Кріт, Їжак, мурахи), а й інші тварини, зокрема песик Кузька – помічник Данила Коряка, напр.: *Кузька чимчикує; Кузька пирхає; Кузька витанцьовує; Кузька скімлить; Кузька огледівся й завмер.* Зазначені метафори теж належать до дієслівних. Вони допомагають передати динаміку поведінки Кузьки та мінливість його «характеру» залежно від обставин, у які він потрапляє.

Персоніфікованими в «Степовій казці» є не тільки тварини, а й сама природа: природні явища, реалії навколишнього світу, предмети, поняття тощо, напр.:

– природні явища: *гасають вітерці, шукають; всяк (вітер) свою пісню виводить; вилежуються сонні тумани; тумани викочувалися; впала роса; вітерець дихав; зітхнув вітрисько; вітер спав; дощик ущух; шумить дощ; бродив туман;*

– реалії навколишнього світу: *мліє степ; мліє імла; пхалися ніч і зорі; сонце виринуло; зазірало сонце; вечір заходить; сходяв місяць; місяць стояв; одспіває зима; сонечко сіється; сонце сідає; змовкають пташки; починається лісове життя; гайвороння свариться; сонце пробивалося; струмочок поспішає; річка не тікає; літечко збігло; настане зима; місяць стояв і не зазірав; риба спить; ліс прибрався; холод причаївся;*

– предмети, поняття: *Курінь живе; Курінь говорити забув; Курінь видихнув; Курінь мовчав; дихала вогкість; світло зазірало; біда ждала; Курінь казав; тополенья наче кликало; тополенья мандрувало; тополенья духмянці посилає; спомин звеселяє; іскри (вогнища) никали; сторожка постаріла; цвіло полум'я.*

Кількісно значною є група адвербіальних метафор, які переважно вказують на спосіб дії. Метафоризованим компонентом у таких метафорах є прислівник, напр.: *подумав підземельник сердито; підземельник наїжачився і гукнув дуже войовниче; Мурашиний ватаг поважно одказав; вітер, опівнічний, стогне по-совиному; Кріт сором'язливо посміхнувся; Кріт ніяково усміхнувся; спитав Павук насмішкувато; весело погодився Павук; весело подумав (Павук); Павук мовчки здивувався; кисло мовив Павук; вигукнув Їжак і додав ображено; Кріт казав сором'язливенько; обережно спитав Кріт; розважливо мовив Кріт; солодко спиться Куреневому братству; вепр злякано хрокне; розпачливо заметався Павук; Кузька дивиться на господаря благально; чорнокрилі розбишаки сердито та хрипко перемовляються; птах сердито карка; вепр погрозливо хрюкне; Кузьці було страх весело; Їжак сердито хрокне.*

Тож адвербіальні метафори переважно доповнюють дієслівні. Така взаємодія між двома видами метафор є доказом того, що метафору варто розглядати як явище синтаксичної семантики, що дає можливість простежити формування метафоричного значення в межах контексту завдяки вдалій сполучуваності слів.

Поступаються дієслівним та адвербіальним метафорам за кількістю свого вживання прикметникові метафори. Зазвичай у них ключовою для процесу метафоризації буде ознака предмета, поняття, явища, виразу очей тощо. Саме ознака надає іменникам конотаційного (додаткового емоційно-оцінного) звучання. У таких словосполучах метафоризатором є прикметник, а конкретизатором – іменник, напр.: *приблудне тополенья; дух похмурий; вморені пісні; невситущий жар; сонні тумани; грізний покрик; малинові промені; сині та теплі вітри й вітерці; солодкі духмянці; веселі оченята; неголосний добрий сміх; добрий гострий писочок; жахливий круглий гуркіт; тонюсінський голос; рум'яні роси; нажахані очі; винуваті очі; незатишна ніч; сонечко веселеньке; нехитрі очі; небезпечний приятель.* Прикметники, отже, стоять у препозиції до іменника, зрідка – у постпозиції.

Зауважимо, що в зазначених сполученнях надзвичайно тонка межа між метафорою та епітетом. Адже епітет – це художнє означення, яке переважно виражається прикметником і дає образну характеристику позначуваному предмету, поняттю тощо. Отже, з одного боку, маємо слово в переносному значенні, в основі якого – порівняння предмета або явища з іншим поняття на основі спільної ознаки, тобто перед нами метафора. З іншого боку, слово-прикметник підкреслює характерну рису, ознаку, властивість, отже, маємо епітет. Але це епітет «не в чистому вигляді», оскільки відбувся процес, за допомогою якого розкривається сутність одних понять через їхню схожість з іншими або, навпаки, відмінність від них. Пропонуємо такі словосполучення, що знаходяться на межі між метафорою та епітетом, називати «метафоризованими епітетами», щоб не втрачати жодного з ключових понять, характерних як для епітета, так і метафори. У синтезі епітет і метафора максимально зможуть розкрити виразність мови автора та уяву читача.

Кількісно незначними в «Степовій казці» є іменникові метафори. Здебільшого це сполучення двох іменників, один з яких (якщо словосполучення розглядати в початковій формі) уживається в називному відмінку, а другий – у родовому, напр.: *марка плу*; *мурах ціла туча*; *смужка світанку*; *ріжок місяця*.

Метафори в «Степовій казці» можна класифікувати інакше: за способом їхнього становлення та існування. За цим критерієм виокремлюють фіксовані метафори, індивідуально-авторські, концептуальні.

Фіксовані метафори (вони ж стерті, закам'янілі) – це метафори, які вже не сприймаються як сполучення слів із переносним значенням, тобто не несуть тієї образності, яка зазвичай уявляється при вживанні слова *метафора*. Григор Тютюнник у «Степовій казці» доволі часто використовує такий вид метафор. Пропонуємо іншу назву для них – *непомітні, звичні, повсякденні*, тобто це сполучення слів, яким не приділено особливої уваги як об'єкту образності, напр.: *трави сходять*; *зазирало сонце*; *сходить імла*; *тумани щезли*; *впала роса*; *вечір заходить*; *червоніла сонячна заграва*; *сходив місяць*; *місяць стояв*; *сонце сідає*; *заходить вечір*; *сонце сховалося*; *зажевриє зоря*; *туманець стелеться*; *вітер завивав*; *настала зима*. Але саме ці «непомітні» метафори зазвучали в Григора Тютюнника по-новому, заграли новими відблисками, засвітилися новими відтінками і зробили мову більш живою. Максимально це можна простежити в контексті, напр.: *А сонце сідає й сідає за гору, поволі змовкають пташки в лісі – заходить вечір*; *Над нею аж ген-ген крайнеба червоніла сонячна заграва та вітерець ледве чутно дихав*; *Мліє і сходить до неба степова імла – теж малинова*; *Потім настала довга-предовга зима. Ліс прибрався в іній та ожеледець. І не співали вже в ньому птахи, тільки вітер ночами завивав у гіллі*. Завдяки наведеним метафорам картини природи оживають, стає зримою краса навколишнього світу: пір року, світанків та вечорів, нічної тиші та денних турбот. Отже, фіксовані метафори в «Степовій казці» не втратили своєї чарівності та привабливості.

Індивідуально-авторські метафори – це образні, оригінальні сполучення слів із переносним значенням. Вони в письменника надзвичайно своєрідні й неповторні, напр.: *гасають вітри й вітерці, шукають*; *бур'яни довкола розкошують*; *вилежуються сонні тумани*; *вітерець ледве дихав*; *мліє степ у малинових променях*; *сонце малинові краплі порозвішувало*; *степ сонно зітхав*; *степ посміхнувся*; *сивими клубками викочувався туман*; *холод причаївся ще з осені*; *танок дощу по річці*; *солонина чуприна Куреня*; *в лісі бродив туман* тощо. Відчувається справжня рука майстра, який тонко розуміє природу, навколишній

світ і має свій унікальний спосіб не тільки мислення, а й висловлення та добору слів, напр.: *Мліє степ у малинових променях передвечірнього сонця. Мліє і сходить до неба степова імла – теж малинова. А тумани вже давно щезли: розвіяли їх сині та теплі вітри й вітерці. Парує і Курінь старий, зогрівшись за цілий день проти сонечка. А тополеня мале на верху Куреневому солодкі духмянці у степ за вітром посилає: то пахне його брость тополиними парфумами. Скоро стане та брость шовковими листочками. А зараз на ній сонце малинові краплі порозвішувало – впала роса, вечір заходить*. Отже, у наведеному уривку метафори підкреслюють красу природи, її досконалість, довершеність і гармонійність. Таке насичення тексту метафорами створює розгорнутий метафоричний образ, де метафори, доповнюючи одна одну, утворюють змістову цілісність, а поєднання їхніх смислів актуалізує образно-асоціативний план.

Концептуальні метафори, або пізнавальні, – це сполучення слів, що утворилися на основі перенесення інформації з одного смислового поняття на інше. Концептуальна метафора, на відміну від інших видів метафор, будується на основі поєднання різних сфер – очевидного та неочвидного, знайомого й незнайомого, парадоксальних ситуацій, одночасного ствердження та заперечення тощо. Інакше кажучи, це використання мовного знака одного концепту для позначення іншого.

У циклі «Степова казка» наявні поодинокі випадки використання концептуальної метафори, напр.: *Мурашиний ватаг; вхід до мурашника; мурашиний ватажок; мурашині солдати; ватага мурах*. На окрему увагу заслуговують концептуальні метафори прикладкового характеру: *Мураха-солдат; Мурахи-вартові*. Отже, концептуальна метафора – це «перенесення інформації з однієї царини знань (царини-джерела – source domain) ... в іншу царину знань, так звану царину мети – target domain» [Зозуля 2012]. Концептуальна метафора насичує текст емоційністю, робить його більш яскравим, привабливим і незвичним, напр.: – *А я Мурашиний ватаг і питаю в тебе, чого ти наступаєш ногою на вхід до нашого мурашника? Хто такий будеш? І чого тобі в нас треба? Тільки відповідай швидко, бо нам ніколи*.

За структурою метафори поділяють на прості та складні. В основі простої метафори – просте порівняння, тобто зближення образів відбувається за однією ознакою. Інакше кажучи, лише одне слово буде носієм метафоричного образу.

Цікавою та, на нашу думку, важливою є функція простих метафор: вони допомагають, з одного боку, зекономити мовну енергію та слова, а з іншого – роблять мовлення більш живописним. Але обидва випадки працюють на результат: метафора допомагає ефективніше усвідомити смислове наповнення інформації та красномовно описати ситуацію, напр.: *вітер стогне; вітер зітхає; вітер свиськає; вітер воркоче; Їжак співає; пхалися ніч і зорі; вітер спав; заснув Курінь; приходять страхи* тощо. Подібні метафори максимально метафоризують природу, напр.: *Світло його зазірало в одну Куреневу діру, а в другу пхалися ніч і зорі. Вітер спав, і спав на своїй круглій сіті Павук*.

Складна метафора описує поняття за допомогою комбінування образів або первинних метафор, напр.: *одспіває хурделицями зима, віддзвонить ожеледцем; сонце малинові краплі порозвішувало; степ уже вбирився у вечорову просинь; степ усміхнувся до нього рум'яними росами; степ вгортався у прозелень; сонно зітхав утомлений за день вітрисько; кожен павук по-своєму думає: один кругло, другий уздовж, третій уперек; вилежуються сонні тумани, а трави сходять зеленими табунцями; сивими клубками викочувався туман; в лісі бродив туман,*

підзолочений сонячним промінням; солодко спитьсся Куреневому братству; лисеня на кручі вухами пряде, передніми лапами дрібушить-витанцьовує од нетерплячки; чорнокрилі розбишаки сердито та хрипко перемовляються між собою; лелеки – як матроси: у чорних итанях та білих-пребілих сорочках; вухо (Кузьки) ображено теліпалося. Тож більшість складних метафор базуються на простих.

Функція складних метафор надзвичайно важлива: вони стимулюють мислення читача, звертаючись до його підсвідомості. Складні метафори навівають роздуми, збуджують уяву, активізують відчуття, напр.: *І знову тихо в лісі. Тільки струмочок під горою, неподалік від сторожки дзуремить поміж камінцями, до річки поспішає. Чого він завжди поспішає? Адже річка від нього не тікає, бо її тримають круті береги, і вона щорік на одному й тому ж місці.*

За допомогою розгорнутої метафори автор створює об'ємні образи, зі звуковими, світловими, запаховими, дотиковими та ілюзійними ефектами, напр.: *Ліс видається тоді величезним чорним чудовиськом, що підкрадається до сторожки, зазирає у вікно, нишпорить попід стріхою, обнюхує поріжок і мацає своєю волохатою лапою, хто там є.*

Окрему увагу автор приділяє опису пір року, які теж одухотворені та мають своє життя, напр.: *Як одспіває хурделицями зима, як віддзвонить вона ожеледцем – тоненькою і блискучою, мов кришталь, кригою на куцах та деревах, і сонечко вгріє землю та води, збирається Данило Коряк до лісу....* Григор Тютюнник уміє тонко підкреслити зміни, що відбуваються в природі, напр.: *Так непомітно й літечко збігло. Сонце стало нижче ходити над землею, і хоч було воно яскраве та веселеньке, вже не гріло, як раніше; А ліс прощально шумить йому услід і ронить пожовкле листя під ноги; Потім настала довга-предовга зима. Ліс прибрався в іній та ожеледець. І не співали вже в ньому птахи, тільки вітер ночами завивав у гіллі.* З наведених цитат помітно, як засинає природа. Такі слова мали б викликати сум, журбу, але читач розуміє, що йдеться лише про відпочинок, на який після активного літа заслужили як людина, так і природа. І все знову перебуватиме в очікуванні весни й оновленого життєвого шляху, нових сил, прагнень, сподівань і нових звершень.

Серед складних виокремимо розгорнуту метафору, яка досить об'ємна й функціонує протягом або фрагмента мовлення, або всього тексту. У ній носієм метафоричного образу є комплекс асоціативно пов'язаних між собою слів.

Текстотвірна роль розгорнутої метафори максимально помітна передусім у мовному оформленні тексту, у його смислового розширенні та в реалізації прагматичного завдання тексту. У розгорнутій метафорі одночасно реалізується кілька взаємопов'язаних образів, тобто вона не обмежується одним поняттям. Зв'язковою ланкою є центральне, або так зване стрижневе, слово. Наприклад, основною лексемою, що виконує текстотвірну роль в оповіданні «Забутий Курінь», є Курінь. Він постає як одухотворена істота, яка колись народилася, певний час мала надзвичайно активне життя. Читач спостерігає за думками Куреня, його побоюваннями, страхами, що він залишиться нікому не потрібний. Завдяки таким метаморфозам Курінь представлений як розгорнутий метафоричний образ масштабного характеру. Курінь живе не сам, у ньому розкошують його мешканці: Їжак, мурахи, Кріт. Розгорнуті метафори дають можливість спостерігати за їхнім життям: як вони допомагають одне одному, як пристосовуються одне до одного, незважаючи на те, що вони різні. Разом із Куренем його мешканці (Григор Тютюнник їх називає «Куреневе братство», «Куреневі помешканці», «куренівці») проживають усі пори року – від раннього

пробудження навесні до зимового сну. Автор олюднює мешканців куреня, та й сам курінь, завдяки чому читач спостерігає незвичне поєднання світу природи та речей. На прикладі тварин, які постають бездоганними й мудрими у своїх діях, світ казки навчає сприймати й людей такими, як вони є, з їхніми особливостями та вподобаннями.

Для прикладу наведемо речення, узяті з різних частин оповідання «Забутий Курінь», за допомогою яких справді можна переконалися в наявності розгорнутої метафори в тексті твору:

Ніхто вже не пам'ятає, відколи стоїть посеред степу отой Курінь – хатка не хатка, бо ні стін, ні вікон, ані димаря; однаке й стіжок не стіжок, бо двері є.

Стоїть Курінь, старіє. Мох на ньому послався, жовтий і зелений, бур'яни довкола розкошують, не кошені, не толочені: полин і вівсюг, ковила і молочай, горошок і деревій...

І ніхто вже не пам'ятає його молодим, коли був він схованкою від гроз і спеки, холоду і втоми всякому степовикові – і орачам, і сіячам, і жнивварям, і молотникам...

Тепер Курінь уже давно живе посеред степу сам-один. Вже й говорити забув. А знав же! Не сам знав, щоправда, а навчився від того, хто його змайстрував.

Тепер забутий Курінь мовчав день у день і рік у рік, бо ніхто його вже нікуди не возив і не носив. Навіть не згадував ніхто, як колись, бувало.

Навіть на прикладі кількох речень бачимо, що Курінь – це одухотворений і, головне, наскрізний образ.

Оскільки розгорнута метафора багаточленна, тобто має необмежену кількість компонентів і реалізується в широкому контексті, її варто розглядати як окремий стилістичний прийом, заснований на збільшенні кількості носіїв у метафоричному образі. Можна стверджувати, що розгорнута метафора в оповіданні представлена на рівні тексту, тобто на більш високому рівні. Такі метафори зазвичай називають метаметафорами, або композиційними, або комплексними, або гіперметафорами тощо.

Отже, «Степова казка» – це чудовий взірєць гармонійних стосунків людини та природи, який допомагає глибоко пізнати навколишній світ, зокрема життя мешканців лісів та полів. Результати цього пізнання відображаються через метафору, складовою якої є асоціація, що й забезпечує пізнавальний процес. Григій Тютюнник за допомогою метафори показує унікальність природи та навколишньої дійсності й у такий спосіб реалізує власне бачення світу.

Метафори в «Степовій казці» допомогли побачити, усвідомити й зрозуміти думки та почуття мешканців лісу, їхні страхи, хвилювання та радощі. Від прочитання «Степової казки» залишається відчуття спокою, легкості, душевного тепла, усвідомлення дружби та взаємодопомоги не тільки між лісовими мешканцями, а й між представниками природи та людьми. Григій Тютюнник не поділяє своїх персонажів на хороших і поганих, у нього немає протистояння добра і зла. Розповіді «Степової казки» навіть не мають чітких висновків, вони просто гарні, легкі, емоційно та позитивно насичені й містять єдиний заклик і посил – єднання всього живого: природи, людини й тварини. Гармонія 'природних' і 'людських' стосунків дуже вдало передана за допомогою персоналізованих метафор, що демонструють глибинні архетипи мудрості природи й людини.

Метафори надають «Степовій казці» не лише експресивності, а й художньо-естетичної досконалості, яка включає ще й такі елементи, як ясність, точність, доступність. Отже, Григір Тютюнник майстерно добирає і доцільно використовує метафори залежно від мети мовлення.

Висновки. Було здійснено комплексний аналіз метафор у «Степовій казці» Григора Тютюнника, зокрема за частиномовною належністю, за способом становлення та існування, за структурою. Установлено, що з погляду частиномовної належності письменник найчастіше використовує дієслівні та адвербіальні метафори. Прикметникові метафори він уживає рідше, іменникові теж не частотні. За способом становлення та існування функціонують фіксовані, індивідуально-авторські та концептуальні метафори. Переважають структурно прості метафори, але й складні їм кількісно не поступаються. На окрему увагу заслуговує розгорнута метафора, у якій носієм метафоричного образу є комплекс асоціативно пов'язаних між собою слів.

Перспективи подальших наукових розвідок. У сучасному мовознавстві немає чітко визначеної єдиної класифікації метафор, що й дає перспективи для подальших наукових студій. Крім того, надалі варто приділити окрему увагу лінгвостилістичним особливостям інших художніх засобів «Степової казки», з'ясувати їхню роль у характеротворенні лісових мешканців.

ЛІТЕРАТУРА

- Балабан, О. О. (2018). Метафорична модель як універсальна категорія пізнання дійсності. [У:] *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*, 16, с. 12–20.
- Булик-Верхола, С. З. і Теглівець, Ю. В. (2017). Значення метафори в розвитку української музичної термінології. [В:] *Український смисл*, с. 98–106.
- Вербицька, О. А. (2002). Метафора і контекст. [У:] *Вісник Харківського національного університету. Серія «Філологічна»: Актуальні питання сучасної філології*, 34 (538), с. 180–186.
- Дацишин, Х. П. (2005). *Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики)*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Львів.
- Демченко, Л. (2005). Метафора у художньому тексті (за творами Григора Тютюнника). [У:] *«Прийшов, щоб не розлучатися...»: на пошану 70-річчя Григора Тютюнника*. Київ, с. 59–65.
- Довбня, Л. (2003). Метафоризація: семантичний процес і спосіб світосприймання. [В:] *Українська мова і література в школі*, 8, с. 64–67.
- Дрібнюк, О. Т. (2011). Функції метафори у публіцистичному стилі. [У:] *Мова і культура*, 14 (8), с. 140–143.
- Єщенко, Т. А. (2001). *Метафора в українській поезії 90-х років ХХ ст.* Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк.
- Зозуля, М. О. (2012). Способи актуалізації концептуальної метафори-персоніфікації в романах У. Голдінга. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/323011586.pdf> (дата запису: 30.04.2023).
- Калашник, В. (1991). Ключова метафора в авторському стилі Григора Тютюнника. [У:] *Григір Тютюнник. Тези доповідей Республіканської науково-практичної конференції*. Луганськ, с. 70–72.
- Кравець, Л. В. (2012). *Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.* Київ.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago, London.
- Панчук, Г. (2015). Метафора та її граматичне вираження у збірці О. Пахльовської «Долина храмів». [У:] *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, с. 200–205.
- Підгородецька, І. Ю. (2015). Метафора в науковому мовленні економістів. [У:] *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 12, с. 178–184.
- Пустовіт, Л. О. (1976). Засоби вираження метафори. [У:] *Культура слова*, 11, с. 34–42.
- Слобода, Н. В. (2011). *Синтаксис поетичної метафори*. Дніпропетровськ.
- Соколовська, Ю. (2014). Функціонування метафоричних конструкцій у прозі Ірен Роздобудько. [У:] *Філологічні трактати*, 6 (3), с. 95–99.
- Франчук, М. В. (2020). Особливості метафори в оповіданнях Григора Тютюнника. [У:] *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*, 1 (92), с. 51–59.

REFERENCES

- Balaban, O. O. (2018). Metaforychna model yak universalna katehoriia piznannia diisnosti [The metaphorical model as a universal category of cognition of reality]. [U:] *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*, 16, s. 12–20. (in Ukrainian)
- Bulyk-Verkhola, S. Z. i Tehlivets, Yu. V. (2017). Znachennia metafory v rozvytku ukrainskoi muzychnoi terminolohii [The meaning of metaphor in the development of Ukrainian musical terminology]. [V:] *Ukrainskyi smysl*, s. 98–106. (in Ukrainian)
- Verbytska, O. A. (2002). Metafora i kontekst [Metaphor and context]. [U:] *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu. Seriia «Filolohichna»: Aktualni pytannia suchasnoi filolohii*, 34 (538), s. 180–186. (in Ukrainian)
- Datsyshyn, Kh. P. (2005). *Metafora v ukrainskomu politychnomu dyskursi (za materialamy suchasnoi periodyky)* [Metaphor in the Ukrainian Political Discourse (based on the materials of contemporary periodicals)]. Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.08. Lviv. (in Ukrainian)
- Demchenko, L. (2005). Metafora u khudozhnomu teksti (za tvoramy Hryhora Tiutiunnyka) [Metaphor in a literary text (based on the works of Hryhor Tyutyunyk)]. [U:] «*Pryshov, shchob ne rozluchatsia...: na poshanu 70-richchia Hryhora Tiutiunnyka*. Kyiv, s. 59–65. (in Ukrainian)
- Dovbnia, L. (2003). Metaforyzatsiia: semantychnyi protses i sposib svitosprymannia [Metaphorization: a semantic process and a way of perceiving the world]. [V:] *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 8, s. 64–67. (in Ukrainian)
- Dribniuk, O. T. (2011). Funktsii metafory u publitsystychnomu styli [Functions of metaphor in journalistic style]. [U:] *Mova i kultura*, 14 (8), s. 140–143. (in Ukrainian)
- Yeshchenko, T. A. (2001). *Metafora v ukrainskii poezii 90-kh rokiv XX st.* [Metaphor in Ukrainian poetry of the 90s of the 20th century]. Dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Donetsk. (in Ukrainian)
- Zozulia, M. O. (2012). Sposoby aktualizatsii kontseptualnoi metafory-personifikatsii v romanakh U. Holdinha [Ways of actualizing the conceptual metaphor-personification in the novels of U. Golding]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/323011586.pdf> (accessed 27.04.2023). (in Ukrainian)
- Kalashnyk, V. (1991). Kliuchova metafora v avtorskomu styli Hryhora Tiutiunnyka [A key metaphor in the author's style of Hryhor Tyutyunyk]. [U:] *Hryhir Tiutiunyk. Tezy dopovidei Respublikanskoj nauково-praktychnoi konferentsii*. Luhansk, s. 70–72. (in Ukrainian)
- Kravets, L. V. (2012). *Dynamika metafory v ukrainskii poezii XX st.* [The dynamics of metaphor in Ukrainian poetry of the 20th century]. Kyiv. (in Ukrainian)
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago, London (in English)
- Panchuk, H. (2015). Metafora ta yii hramatychnye vyrazhennia u zbirtsi O. Pakhlovskoi «Dolyna khramiv» [Metaphor and its grammatical expression in the collection «Valley of Temples» by O. Pakhlyvska]. [U:] *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri*. Drohobych, s. 200–205. (in Ukrainian)
- Pidhorodetska, I. Yu. (2015). Metafora v naukovomu movlenni ekonomistiv [Metaphor in the scientific speech of economists]. [U:] *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 12, s. 178–184. (in Ukrainian)
- Pustovit, L. O. (1976). Zasoby vyrazhennia metafory [Means of metaphor expression]. [U:] *Kultura slova*, 11, s. 34–42. (in Ukrainian)
- Sloboda, N. V. (2011). *Syntaksys poetychnoi metafory* [The syntax of poetic metaphor]. Dnipropetrovsk. (in Ukrainian)
- Sokolovska, Yu. (2014). Funktsionuvannia metaforychnykh konstruksii u prozi Iren Rozdobudko [Functioning of metaphorical constructions in the prose of Irene Rozdobudko]. [U:] *Filolohichni traktaty*, 6 (3), s. 95–99. (in Ukrainian)
- Franchuk, M. V. (2020). Osoblyvosti metafory v opovidanniakh Hryhora Tiutiunnyka [Peculiarities of metaphor in Hryhor Tyutyunyk's stories]. [U:] *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*, 1(92), s. 51–59. (in Ukrainian)

Подано до редакції 30.04.2023 року
 Прийнято до друку 21.05.2023 року